

FELSEFE DÜNYASI

2013/1 Sayı: 57 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Ahmet İNAM

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Prof. Dr. Celal TÜRER
Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR
Doç. Dr. Şamil ÖÇAL
Dr. Necmettin PEHLİVAN

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S
INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

PK 21 Yenışehir/Ankara
Tel & Fax: 0 312 231 54 40

Fiyatı: 25 (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Alınteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

ZAYIF İNSANCI İLKE VE ÇOK-EVRENLER İLE TASARIM DELİLİNE KARŞI ÇIKILABİLİR Mİ?

Caner TASLAMAN*

Giriş

Geçtiğimiz yüzyıldaki gelişmeler sonucunda insanların ve diğer canlıların varlığının çok kritik değerlerin varlığına bağlı olduğu gösterildi. Bu kritik değerler, hassas ayarlar (fine tuning) olarak da İnsancı İlke (Anthropic Principle) olarak da anılmaktadır.¹ Burada karşımıza 10^{60} 'da veya 10^{40} 'da bir gibi hassas ayarı belirten değerler çıkmaktadır. Bu hassas ayarlarla ne kadar kritik değerlerin ifade edildiğinin anlaşılması için Robin Collins şöyle bir örnek vermektedir: Bütün evrenin içindeki herhangi bir yerdeki çok küçük bir noktanın hedef yapıldığını düşünün. Dünyadan birinin, çekim gücünden etkilenmeyecek şekilde rastgele uzaya bir ok attığını farz edin; bu okun uzaydaki o minicik hedefi vurma olasılığı bile hassas ayarların bazısının gerçekleşme şansından daha yüksektir.² Üstelik evrende böyle birçok hassas ayar vardır ve bu hassas ayarların hepsinin beraber varlığı canlılığın varlığı için olmazsa olmaz şartlardandır. Bu tip bir durumda ise insanın varlığını olanaklı kılan hassas ayarların gerçekleşme olasılığı, bu olmazsa olmaz şartların hepsinin çarpımına eşittir (çünkü bunlardan biri bile eksiltirirse canlılık olmaz).

Bahsedilen tablo tasarım delilini destekleyen argümanların kurulmasını sağlamıştır. Natüralist-ateist anlayışı savunanlar, modern bilimin verileriyle tasarım lehine çıkan sonuçtan kaçınmak için, İnsancı İlke'yi tasarım delilinden farklı yorumlamaya gayret etmişlerdir. Bu yaklaşım, Zayıf İnsancı İlke'ye (Weak Anthropic Principle) dayandırılarak savunulmaya çalışılmıştır. Zayıf İnsancı İlke

* Yıldız Teknik Üniversitesi Felsefe Bölümü, Doç. Dr.

1 Bunlarla ilgili örnekleri şu kitaplarda bulabilirsiniz: Robin Collins, "Tanrı, Tasarım ve İnce Ayar," *Allah, Felsefe ve Bilim*, Ed: Caner Taslaman ve Enis Doko, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2013; John Barrow-Frank Tipler, *The Anthropic Cosmological Principle*, Oxford University Press, Oxford 1996; Paul Davies, *The Accidental Universe*, Cambridge University Press, Cambridge 1982; John Leslie, *Universes*, Routledge, New York 1989; Hugh Ross, *The Creator and the Cosmos*, Navpress: Colorado 1993.

2 Collins, 2013, s. 22-23.

şöyle ifade edilebilir: Evrendeki yerimizin zorunlu olarak ayrıcalıklı olduğunu, gözlemciler olarak varlığımızla uyumlu olacak şekilde hesaba katmak zorundayız.³ Tasarım deliline karşı bu ilke yorumlanmak istendiğinde; bizleri var eden koşullar dışında bir şeyi gözlemleyemeyeceğimiz, bu yüzden bizleri var eden bu koşullara şaşırılmamız ve tasarım gibi anlamlar yüklememiz gerektiği söylenir. Ayrıca olağanüstü derecede hassas ayarların ortaya çıkması ve matematiksel olarak böylesi bir olasılığın tesadüfen oluştuğunu söylemekteki zorluktan kaçınmak için sonsuz evren veya birçok evren (multiverse) olduğu, bu kadar çok evrende böylesi bir olasılığın gerçekleşmesine şaşırılmamız gerektiği de ifade edilmiştir. Sonuçta hassas ayarlardan hareketle tasarım deliline karşı çıkışlarda Zayıf İnsancı İlke ve çok-evrenlerin birleşimine başvurmanın en yaygın yaklaşım olduğunu söyleyebiliriz; aşağıda niye böylesi bir teşebbüsün başarısız olduğunu göstermeye çalışacağız.

Zayıf İnsancı İlke Hassas Ayarları Açıklamada Yeterli Olabilir Mi?

İnsancı İlke'yi bu şekilde yorumlayanlara karşı John Leslie'nin kullandığı hoş bir örneği aktaralım:⁴ Düşünün ki kurşuna dizilmenize karar veriyorlar ve sizi götürüyorlar ve çok keskin 100 nişancı çok yakın mesafeden birçok defa size ateş ediyor, fakat ölmüyorsunuz. Bunun sonucunda “Ben hayatta olduğuma göre şaşılacak bir şey yok, eğer hayatta olmasaydım şu anda bu durumu gözlemlememiş olurum” mu dersiniz, yoksa “100 keskin nişancı, bu kadar çok ateş edip, beni bu kadar yakın mesafeden vuramadıklarına göre, bu durumun, silahlarında gerçek mermi olmaması veya beni öldürmek için ateş etmedikleri gibi bir açıklaması olmalı” mı dersiniz? Hiç şüphesiz bizim varlığımız için gereken kritik değerlerin tesadüfen oluşmasının olasılık olarak imkânsızlığı, 100 keskin nişancının çok yakın mesafeden isabet ettirememelerinin çok çok üzerindedir. Kendi hayatta oluşumuza dayanarak, 100 keskin nişancının çok yakın mesafeden isabet ettirememe nedeninin “tesadüfi isabet ettirememe” olduğunu iddia etmenin saçma olduğunu anlayabiliyorsanız İnsancı İlke'nin sunduğu varlığımıza sebep olmuş olağanüstü hassas değerleri “tesadüfe” bağlamanın çok daha saçma olduğunu rahatça anlayabilirsiniz.

İnsancı İlke'nin sunduğu verileri, “insanın gözlemci olarak seçici özelliği” ile açıklamakla yetinip, bunların tasarım delili için kullanılmasına karşı çıkanların yaptığı mantık hatasını göstermek için Swinburne ise şöyle bir örnek verir:⁵ Hasta

3 Brandon Carter, Large Number Coincidences and the Anthropic Principle in Cosmology, Ed: John Leslie, *Physical Cosmology and Philosophy*, Macmillan Publishing: New York 1990.

4 John Leslie, “Anthropic Principle, World Ensemble, Design,” *American Philosophical Quarterly*, 19, 1982, p. 141-151.

5 Bu örneği biraz değiştirip aktarıyoruz.

ruhlu birinin, bir adamı kaçırdığını ve onu güçlü bir silahın karşısına kaçamayacak şekilde bağladığını düşünün. Daha sonra on desteyi karıştıran bir makine yapıyor ve bu makineyi de silaha bağlıyor. Kurbanı da diyor ki “Makine her desteden bir kart açacak ve eğer her desteden çıkan kâğıt kupa as olmazsa silah ateş açıp seni öldürecek.” Bunun üzerine makine çekiliş yapıyor ve tüm kâğıtlar kupa as çıkıyor, sonra tekrar tekrar aynı yapıyor ve makine hep, her destede kupa as gösteriyor ve adam ölmüyor; hasta ruhlu kişi de adamı bırakıyor. Bu adam, doğal olarak, bir destenin kupa as gösterme olasılığı 1/52, on destenin aynı anda kupa as gösterme olasılığı 1/52¹⁰ olduğundan ve de bu olay tekrar tekrar yapılmasına karşın makine hep kâğıdı kupa as olarak gösterdiğinden; bu makinenin hileli olduğunu veya destedeki tüm kâğıtların kupa as olduğunu düşünüyor. İnsancı İlke’nin verilerini gözlemci etkisiyle açıklayan bir natüralist bu olayı duyunca, İnsancı İlke’yi açıklama şeklinden aldığı ilhamla kurbanı “Eğer sen kupa asları görmeseydin ölmüş olurdun, böylece bunları bize burada anlatamazdın. Burada bunları bize anlatabildiğine göre başka türlü zaten olamaz; bunda şaşırılacak bir şey yok. Tesadüfen kartlar böyle gelmiş, bir hile arama” diyor.⁶ Eğer bu benzetmede, kendisine kartlarla ilgili anlatılanın yanlış olduğunu anlayan adamın haklı olduğunu anlıyorsanız, hassas ayarlarla ilgili verileri, “gözlemcinin kendisine uygun şartları gözlemesi” ile (Zayıf İnsancı İlke yorumuyla) açıklayabileceğini sananların açıklamasının da yanlış olduğunu anlayabilirsiniz.

Sahte Tasarım Örneklerini Gerçeklerinden Ayırt Etmede

“Belirtili Komplekslik” Kriteri

İstanbul, Nişantaşı’nda, Güzelbahçe Kliniği’nde doğan birisi “Bu klinikte doğma olasılığım milyarda bir, bundan dolayı bu klinikte doğmam özel bir tasarıma işaret ediyor” dese; bu yaklaşım, elbette, kendi gözlemci etkisiyle olasılıkları seçen birinin, bunu, özel bir tasarıma atfetmesindeki yanlış mantığın bir örneği olur. Kısacası böylesi bir iddiada bulunulseydi, bu, sahte bir tasarım iddiasına örnek teşkil ederdi. Çünkü bu şahıs, dünyadaki milyarlarca ayrı evde veya klinikte de doğabilirdi; Nişantaşı’ndaki kliniği “belirtecek” (özel kılan) bir durum olmadığı için bu mantık tamamen yanlıştır. “Belirtme” ile kasıt, bir durumla, ondan “bağımsız” olarak var olan bir model arasındaki eşleşmedir. Burada kilit kavram “bağımsız” olmaktır. Olasılık açısından olması düşük, hem de “belirtili” (“bağımsız” olarak var olan bir modelle eşleşebilen) olaylar tasarımı gösterir.⁷ Az önce söz edilen kötü örnek, attığı ok herhangi bir yere saplanmışken,

6 Richard Swinburne, *The Existence of God*, Clarendon Press: Oxford 1991, p. 138.

7 William A. Dembski, “Üçüncü Tür Açıklama: Bilimlerdeki Zeki Tasarım Kanıtlarının Saptanması,” çev. Orhan Düz, *Tasarım*, Gelenek Yayınları: İstanbul 2004, s. 32; Bu konu için ayrıca aynı yazarın *Intelligent Design* ve *No Free Lunch* kitaplarına bakınız.

daha sonra okun vurduğu yerin etrafına hedef çizip; kendisinin ne kadar keskin nişancı olduğunu savunan bir insanın durumuna benzer.

Fakat aynı klinikte, sezaryenle doğan birisini düşünelim. Bu kişi büyüdüğünde, doğduğu kliniğe gelse, kendisinin sezaryenle doğmasında kullanılan aletleri, çocuğu anne karnında gösteren cihazları ve diğer doğum ekipmanlarını incelese ve “Bu klinikteki aletler doğum olayı için tasarlanmış” dese; buna karşılık, “Sen bu doğum ekipmanları sayesinde doğdun, sezaryen olmasaydın ölecektin, şimdi senin varlığını mümkün kılan koşulları, gözlemci etkisiyle seçerek bu aletlerin tasarlandığını söylüyorsun, oysa böyle bir şey yok.” diye cevap verilse, herhalde bu cevabın saçmalığını anlarız. Bu cevabı saçma kılan şey, bizim gözlemimizden tamamen “bağımsız” bir şekilde doğum diye “belirtili” bir olay ve bu olayın aşamaları ile komplikasyonlarına uygun aletlerin olması ve böylesi “kompleks” aletlerin bilinçli insan müdahalesi olmadan rüzgâr, sel ve benzeri doğa olaylarıyla tesadüfen oluşup, bu kliniğe gelmesinin imkânsızlığıdır. Sonuçta olasılık hesapları açısından “tesadüfen” oluşması çok düşük aletler “komplekslik” kriterine sahiptir, ayrıca bu aletlerin varlığından “bağımsız” bir olguyla (doğum) eşleştirebildikleri için, bu kliniğin ve aletlerin tasarlanmış olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu sefer hedef bellidir; ok belli hedefi vurduğu için iyi nişancılıktan bahsedilebilir.

Elinizde şu anda okuduğunuz makalenin bilinçle yazıldığını, rastgele kelimelerin arka arkaya gelmesi veya mürekkebin dökülmesiyle oluşmadığını anlamamız; bu metinden “bağımsız” olarak var olan Türkçe sözlerin ve Türkçe gramerin bu makaleyle eşleşebilmesi ile açıklanabilir. Mürekkebin rastgele dökülmesi veya bir matbaanın rastgele harfleri arka arkaya basmasıyla bu kadar çok Türkçe sözcüğün, Türkçe gramerine uygun şekilde bir makalede buluşması mümkün değildir. Bu makaleden “bağımsız” olarak Türkçe kelimeler ve Türkçe gramer vardır; yani hedef “bağımsız olarak belirlidir” ve bu makale, o hedefle eşleşebildiği için bu kitabın tesadüfi süreçlerle oluşmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu da, kilit kavram olan “belirtlilik” ile olasılık hesapları açısından gerçekleşmesi çok düşük olan (“kompleks” olan) bir olgunun bir araya gelmesinin neden tasarımı gösterdiğinin; şu anda elinizde okumakta olduğunuz bir örneğidir. Hiç şüphesiz canlıların varlığını mümkün kılan fiziki koşullar ve canlılar dünyasındaki olgular, bu makaleden kat kat daha komplekstir; üstelik bu fiziki şartlar canlılığı ve insanı mümkün kılmaları gibi “belirtili” bir olayla eşleşebilmek için “belirtili komplekslik” kriterini karşılamaktadırlar.

Tasarım delilini destekleyen birçok olguda “belirtili” bir hedef vardır ve o hedefe uygun yapı, tesadüfen bir kez bile oluşması olasılık hesapları aç-

sından mümkün olamayacak şekilde, yani “kompleks”⁸ bir yapı olarak vardır. Güncel yaşamımızda bir tasarım ürünü olduğunu söyleyeceğimiz birçok yapı için “Bilinçle tasarlandığını nerden biliyorsun” sorusu sorulsa, yine aynı kriteri kullanabiliriz. Örneğin kiremit, beton, demir, seramik, tesisat borusu ve boya gibi malzemelerin belli şekilde arka arkaya gelmesiyle bir ev oluştuğunda; bu evin bilinçli bir şekilde tasarlandığını görmediğimizde, bu evin, bahsedilen kritere göre tasarmlandığını nasıl açıklayabileceğimizi ele alalım. Bahsedilen malzemenin, rüzgarın eserek maddeleri bir araya getirmesi veya bir patlamayla bu maddelerin havaya uçarak bir araya gelmeleri gibi rastgele süreçlerle ev oluşturmaları çok düşük olasılıktır, yani ev “kompleks” bir yapıya sahiptir. Ayrıca ev, insanların oturacağı alanlar sunması, banyosu, mutfağıyla kısacası yaşamın içinde mümkün olmasıyla kendisini “belirtili” kılan özelliklere de sahiptir. Sonuçta evin bilinçli bir şekilde yapıldığını görmesek ve girdiğimiz bir şehirde ev görsek, bunun bilinçli bir şekilde tasarlandığını sadece sağduyuyla değil, “belirtili komplekslik” kriterini karşılamasıyla da savunabiliriz. Aynı şekilde yer çekimi yasasının, elektro manyetik kuvvetin, zayıf nükleer kuvvetin ve benzeri sabitler ile doğa yasalarının canlılığın varlığını mümkün kılacak hassas ayarlarının belli değerde olması çok çok düşük bir olasılıktır. Kısacası bu sabitler, sahip olabilecekleri birçok değerden belli bir tanesine sahip olduklarından “komplekslik” özelliğini karşılamaktadırlar; bunların bu değerleri, mümkün olabilecek değerler arasından çok düşük bir olasılık olarak gerçekleşmiştir. Bu olasılıklardaki ufak oynamalar sadece Dünyamızda canlılığın değil, yıldızlar ve gezegenlerin, maddenin temel taşı atomların ve dolayısıyla uzun moleküllerin varlığının oluşmasını da imkansız kılacağı için; canlılığın varlığını (hatta bir kısmının yıldızların ve gezegenlerin varlığını da) mümkün kılmaları bunları “belirtili” kılan özelliktir. Sonuçta bahsedilen hassas ayarlar bir evin bilinçli şekilde tasarmlandığını gösteren kriterin aynısı olan “belirtili komplekslik” kriterini karşıladıkları için bu hassas ayarların bilinçli şekilde tasarlandıklarını söyleyebiliriz.

Çok-Evrenler Hassas Ayarları Açıklayabilir mi?

Natüralist-ateist anlayışı benimseyenler, İnsancı İlke'nin, gözlemcinin seçici etkisiyle yorumlanmasıyla tasarım delilinden kaçılmayacağını anlayınca; bu yaklaşımlarını “çok-evrenler senaryoları” ile birleştirme yoluna gitmişlerdir. Buradaki amaç, olasılıklarla ilgili ortaya çıkan sorunu, düşük olasılıkları sonsuza veya mevcuttan çok yüksek bir kaynakla kıyaslamak suretiyle önemsiz

8 “Kompleks” kavramı, genelde, birçok farklı ve ilişki içinde parçacığın bir araya gelmesi için kullanılır. Burada, bu kavramı, daha çok, oluşması çok düşük olasılık olan yapılar anlamında kullanıyorum. Yani başka türlü olmasının olasılığı çok daha yüksek olmasına karşı, düşük olasılıklı olasılığın gerçekleşmesi anlamında kullanıyorum.

göstererek aşmaktır: Sonsuz veya birçok başka evren varsa, bu evrenlerden biri olan bu evrendeki hassas ayarlara şaşırmanız gerektiği, çünkü bu evrenlerden birinde bu olasılığın gerçekleşmesinin muhtemel olduğu söylenmeye çalışılmıştır. Her şeyden önce, bu yaklaşım, ateizmin müttefiki natüralist anlayıştan boşanması veya natüralizmin kendisini inkâr pahasına tasarım delilinin götüreceği sonuçlardan kaçınması anlamlarını taşır. Çünkü natüralist felsefenin ve metodun amacı, doğayı (doğa derken içinde bulunduğumuz evren kastedilir), sadece doğa içinde kalarak açıklamak, metafizik varlıklara ve hipotezlere başvurmamaktır. Oysa bu evren dışında sonsuz veya birçok evren olduğu görüşü ne gözleme, ne deneye, ne de sağlıklı bir akıl yürütmeye dayanır. Aslında söylenmek istenen şudur: “Bu evreni yaratan, tasarlayan bir Tanrı’nın varlığını kabul etmek istemiyorsanız, sonsuz veya birçok evrenin varlığını kabul etmek zorundasınız; çünkü bu evrendeki hassas ayarlar ve canlılar dünyasındaki tasarımlar ancak bu evrenin potansiyelinden çok daha yüksek bir kaynakla kıyaslanırsa önemsizleştirilebilir ve böylece tasarım delilinin götürdüğü sonuçlardan kaçılabilir.” Aslında ateizmin düştüğü bu durum çok ironiktir; Tanrı’nın merkezinde olduğu bir ontolojiden kaçınmak istenirken, “çok-evrenler senaryolarına dayanan metafizik ontolojilere sığınmak” tek alternatif olarak karşılına çıkmıştır. Swinburne -haklı şekilde- bu hususta şöyle demektedir: “Evrenimizin düzenliliğini açıklamak için bir Tanrı yerine sonsuzca başka evren varsaymak, mantıksızlığın en üst düzeyi gibi görünüyor.”⁹

Çok-evrenler ile ilgili senaryoları ileri sürenlerin bir bölümü evrenlerin sayısının “sonsuz” olduğunu savunmuşlardır. Bu yaklaşımlar “sonsuz” ile ilgili paradokslardan kurtulamaz. (Ayrı bir çalışmanın konusu olan bu hususa burada girmiyoruz.)¹⁰ Ayrıca çok-evrenlerle ilgili önerilen birçok model fizik bilimi açısından engellere sahiptir. Örneğin bu evrenin oluşumunu sonsuzca tekrarlayarak sonsuz evren senaryolarını savunmak isteyenlerin benimsediği Açılıp Kapanan Evren (Oscillating Universe) modeli; entropi yasasının bir sonu gerektirmesi, bir noktada evrendeki madde bir daha evrenin kapanmasını imkânsız kılacak şekilde dağılacak olması, evrenin açılmasındaki kritik hız kaybedilince bir daha evrenin açılmasının mümkün olmaması ve çekim gücü gibi evrenin bilinen en temel yasasına aykırı olması gibi sebeplerden dolayı savunulamaz.¹¹

Edward Tyron’un 1973 yılında ortaya attığı Vakum Dalgalanmaları (Vacuum Fluctuation) modeli ise bizim evrenimizin ve diğer birçok evrenin kuantum

9 Richard Swinburne, *Tanrı Var mı?*, Çev: Muhsin Akbaş, Arasta Yayınları: Bursa 2001, s. 60.

10 Bkz. William Lane Craig-Quentin Smith, *Theism, Atheism and Big Bang Cosmology*, Clarendon Press, Oxford 1995; William Lane Craig, *Kalam Cosmological Argument*, Wipf and Stock Publishers, Eugene 1979.

11 Bu konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Caner Taslaman, *Big Bang ve Tanrı*, İstanbul Yayınevi: İstanbul 2003, s. 93-100.

dalgalanmaları sonucunda oluştuğunu söylemiştir.¹² Bu modele göre tüm evrenleri doğuran süper-uzay adeta bir sabun okyanusudur ve her evren bu süper-uzaydan çıkan bir baloncuktur. Bizim evrenimiz de bu sonsuz sayıdaki baloncuklardan biridir. Christopher Isham bu modelin teorik açmazlarını göstermiştir. Bu modelin iddia ettiği gibi zamanda çok geriye gidersek, bu baloncuk evrenler her yere saçılacaktır ve bu evrenler genişledikçe birbirine geçecek ve çarpışacaktır.¹³ Bu ise tüm gözlemlere aykırıdır.

Andrei Linde'nin Kaotik Şişme (Chaotic Inflationary) modeli ise şişen evrenlerin mini evrenlere bölündüğünü, daha sonra bu mini evrenlerin şişip yeni mini-evrenlere bölündüklerini, bu sürecin kesintisiz devam ettiğini söyleyerek sonsuz evrenler önerir.¹⁴ 1994'te Arvind Borde ve Alexander Vilenkin, sonsuzdan beri şişen bu modelin şekil (geodesy) olarak geçmişte tam olamayacağını, bu yüzden bu modelin de bir başlangıç tekilliğinden kaçamayacağını göstermişlerdir.¹⁵ Sıra dışı iddia ciddi delil gerektirir. Diğer sıra dışı "çok-evren modelleri" gibi bu model de ciddi hiçbir delile sahip değildir.

Ockhamlı William'ın (1285-1347) geliştirdiği ve "Ockhamlı'nın usturası (Ockham's razor)" diye anılan tutumluluk ilkesi; herhangi bir şeyi açıklamak üzere öne sürülen birden fazla açıklama söz konusu olduğunda, bunlar arasında, açıklanmak durumunda olanı en az sayıda açıklayıcı ilke ve kabulle açıklayan ve olabildiğince çok şeyi açıklamayı başarmanın seçilmesini söyler. Buna göre, en basit açıklama, gerçekliği olduğu şekliyle tarif eden en muhtemel açıklama olma durumundadır. Ockhamlı'nın bu ilkesi, hem modern bilimin hem de felsefenin önemli ilkelerinden biri olarak geniş kabul görmüştür. Bu ilke sayesinde "zihnimizde ve dilimizde var olanlar" ile "gerçekte var olanları" ayırt etmemiz kolaylaşır, gereksiz ve yararsız açıklamalarla uğraşmaktan korunuruz. Bu ilkenin "ustura"dan söz etmesinin nedeni, gereksiz olanı kopartıp atmaya yaramasından dolayıdır. Evrenin sayısını sonsuzca büyüten, tek bir evreni sonsuz evrenle açıklamaya çalışan modeller, Ockhamlı'nın usturasıyla kesilip atılması gerekenlere çok güzel örnek oluşturmaktadır.

Bir an için sonsuz evren senaryolarının doğru olduğunu kabul etsek bile; bunun, tasarım delilinin gücünü azaltmayacağını ve bizi ateizmin arzu ettiği sonuca yine de götüremeyeceğini de vurgulamakta fayda görüyoruz. Hassas

12 Edward Tyron, "Is The Universe a Vacuum Fluctuation," *Nature*, 246, 1973.

13 Christopher Isham, "Creation of The Universe as a Quantum Process," Ed: R.J. Russell, W.R. Stoeger-G.V. Coyne, *Physics, Philosophy and Theology*, Vatican Observatory: Vatikan 1988.

14 Andrei Linde, "Chaotic Inflation," *Physics Letters*, 129, 1983, s. 177-181.

15 Arvind Borde-Alexander Vilenkin, "Eternal Inflation and The Initial Singularity," *Physical Review Letters*, 72, 1994.

ayarların tasarımı göstermesiyle ilgili sonuçtan kaçınmak için çok-evrenler senaryosunu ortaya atanların yaptığının neye benzediğini size bir örnekle açıklamaya çalışalım: Binlerce rulet masası olan bir kumarhanede olduğunuzu düşünün. Size tüm rulet oyunlarının hileli olduğunu (sonucun önceden tasarlandığını) söylüyoruz ve delil olarak binlerce masadaki yüz binlerce oyunun sonucunu önceden haber veriyoruz. Verdiğimiz sonuçlar doğru çıkınca, rulet oyunlarının sonucunun evvelden bilindiğine kanaat getiriyor ve birisine bu olayı anlatıyorsunuz. Anlattığınızı kişi ise bunun tesadüfen olabileceğini, eğer birçok insan böyle bir tahminde bulunursa, birinin tutturma ihtimali olduğunu söylüyor. Bunun olasılık açısından imkânsız olduğunu gösterdiğinizde, aslında sonsuz sayıda gezegenler olabileceğini, bu sonsuz gezegenlerdeki sonsuz sayıdaki kumarhanelerde böyle tahminlerde bulunan sonsuz sayıda kişiler olabileceğini, bunlardan birinin rastgele bir tahminle böyle bir sonucu yakalaması muhtemel olduğu için; size kumarhanelerin rulet oyunlarının önceden bilindiğini söyleyen bizim yalancı olduğumuzu, bizim bunu rastgele tahminle başardığımızı söylerse cevabınız ne olur? Diyelim sonsuz sayıdaki kumarhanelerin varlığına inandınız, binlerce rulet masasındaki yüz binlerce rulet oyununun sonucunu bilmemizi yine de tesadüfle açıklamaya kalkar mıydınız?

Dembski'nin bir örneğinden esinlenerek şöyle bir örnek de verebiliriz:¹⁶ Richard Clayderman'ın her piyano başına oturduğunda çok başarılı bir şekilde piyano çaldığını düşünün. Eğer sonsuz evrenler senaryosunu doğru kabul etsek bile; Clayderman'ın her piyano başına oturduğunda parmağınla rastgele tuşlara vurarak bunu başardığını söyleyen biriyle, bunu Clayderman'ın piyano eğitimine, çalışmalarına ve kabiliyetine, yani bilinçli performansına bağlayan bizim iddiamızdan hangisinin doğru olduğuna kanaat getirirsiniz? Sonsuz evrenler sonsuz olanakla her şeyi mümkün kılıyor diyerek, her iki iddiayı da eşit değerde mi kabul edersiniz, yoksa Clayderman'ın tuşlara rastgele basmadığını mı düşünürsünüz? Bir konser salonunda, Clayderman'ın, Bach'ın 1. Brandenburg Konçertosu'nu dinlediğimizi varsayalım. Clayderman'ın bu konseri bilinçli bir şekilde (tasarımla), hangi tuşlara vuracağını seçerek (bir kısım olasılığı seçerken diğerlerini eleyerek), verdiğini bize düşündüren mantık, bu evrenin tasarımı olduğunu düşünmemize yol açan mantıkla temelde aynıdır: Clayderman'ın müzik performansından "bağımsız" olarak Bach'ın 1. Brandenburg Konçertosu mevcuttur, yani "belirtlilik" kriterini sağlayan "bağımsız" bir olgu mevcuttur ve rastgele vurulan tuşların bu eserle tesadüfen eşleşmesi olasılık hesapları açısın-

16 William A. Dembski, *Infinite Universe or Intelligent Design*, Accelerating Change Conference at Stanford University, www.designinference.com, 13 Eylül 2003.

dan imkânsız denebilecek kadar düşüktür. Üstelik Clayderman; Bach'ın 2'nci Brandenburg Konçertosu'nu, 3'üncüsünü, 4'üncüsünü, 5'incisini, 6'ncısını ve Klausen Konçertosu'nu çalarken de aynısı olmuştur. Sonsuz veya birçok evrende piyano tuşlarına rastgele vuran birçok kişiden birinin bu şekilde piyano çalmasının mümkün olduğu iddia edilir ve de bu kişinin de karşınızda olduğu söylenirse, bu size ne kadar inandırıcı gelecektir?

Clayderman'ın rastgele bir şekilde tuşlara vurup bu sesleri çıkarmadığı sadece sağduyuyla değil, matematiksel olasılık hesapları ve mantıksal bir sunumla da gösterilebilir (evrende ve canlılar dünyasındaki diğer tasarıma dair olgularda olduğu gibi). David Hume'un eleştirdiği tasarıma dair klasik argümanların birçoğunda olduğu gibi, bu yaklaşım analogilere dayanmaz, matematiksel bir savunmayı mümkün kılmasının avantajına sahiptir. Clayderman'ı dinlerken, sonsuz evrenlere dair senaryoların etkisiyle, rastgele tuşlara basan şanslı birinin çıkardığı sesleri dinlemediğinize eminseniz; evrende rastgele bir şekilde oluşması buna kıyasla çok daha imkânsız olguların (çok daha kompleks olguların), rastgele şekilde oluşamayacağını rahatlıkla anlamanız gerekir.

Dünya İlkesi Ve “Olmazsa Olur” Tasarımlar

İnsancı İlke'nin bahsedilen yanlış yorumunda, insanın gözlemci olarak kendisinin varlığı için gerekli şartları seçmesi ile çok-evrenler senaryosu birleştirilerek; insanın, kendi varlığını mümkün kılan şartlara şaşırılmaması, çünkü o şartlar gerçekleşmeseydi zaten var olamayacağı söylenir. Ayrıca çok-evrenler senaryosuyla sonsuz bir olasılık kaynağı farz edilip olasılık sorunları aşılmaya çalışılır. Bu yorumun yanlış olduğunu bazı örneklerle buraya kadar açıkladık. Bahsedilen yaklaşım yanlıştır, fakat bu yaklaşım doğru olsaydı bile sadece insanın varlığını mümkün kılan “olmazsa olmaz” şartlar için geçerli olurdu. İnsan varlığı için zorunlu olan şartlar “olmazsa olmaz” şartlardır. Gözlemci etkisiyle ancak bunlara şaşırılmaması gerektiği söylenebilir. Örneğin suyun ve karbon atomunun varlığı insan varlığı için “olmazsa olmaz” şarttır.

Fakat Dünya'daki, tasarımın varlığını gösteren birçok delil “olmazsa olmaz” şartlara dâhil değildir. İnsan, bitkiler ve hayvanlar âleminin % 1'inin var olmasıyla bile yaşayabilir. Oysa hayvanlar ve bitkiler âleminin bu % 1'lik kısmının dışında kalan canlılar da tasarım delili için delil niteliğindedir. Örneğin yarasayı ele alalım. Yarasanın varlığı insanların varlığı için “olmazsa olmaz” şart değildir. Öyleyse yarasanın Dünya'daki varlığını, insanın, gözlemci olarak kendini var eden şartları gözlemesinin seçici özelliğiyle açıklayamayız. Tasarıma dair sonuçtan insanın gözlemci olarak seçici özelliğiyle kaçmak isteyenler “Yarasa olmasaydı var olamazdık, bu yüzden yarasanın varlığını gözlemekten başka

şansımız yoktur; demek ki yarasanın varlığına şaşırılmamalıyız” diyemezler. Yarasanın bedenindeki moleküler yapılar ve yarasanın sonarı için gerekli genetik kodlar, insan varlığı için “olmazsa olur” olgulardır; insan, yarasa olmadan da var olabilirdi. Canlılar dünyasının % 99’u insan varlığı için “olmazsa olur” olgular sunduğuna göre; canlılar dünyasından tasarım delili için çıkan verilerin, insanın gözlemci etkisiyle açıklanması mümkün değildir. Ne yazık ki bu husus gerekli şekilde dikkatleri çekmemiştir. İnsanın gözlemci etkisiyle, kendi varlığı için “olmazsa olmaz” şartları seçtiğini söyleyip, bunlara şaşırılmamasını ve tasarıma dair bunlardan bir sonuç çıkarılmamasını isteyenler; sanki bu iddiaları insan varlığı için “olmazsa olur” statüsünde olan tasarım örneklerini de açıklıyormuş gibi bunlar üzerinde durmamışlardır.

Bizim önerimiz “Dünya İlkesi” (The World Principle) adını verdiğimiz daha geniş bir ilkenin savunulmasıdır. Bu ilke, İnsancı İlke’yi de içine alan bir ilkedir. Fakat bu ilke, insanın var olması için gerekli “olmazsa olmaz” şartların yanında, insanın varlığı için “olmazsa olur” olgulardan olan, tüm canlıların “olmazsa olmaz” şartlarını ve harika özelliklerini de kapsar. Örneğin az önce bahsedilen yarasanın varlığı için gereklilikler ve yarasanın harika bir şekilde sonar sistemini kullanmasını sağlayan özellikleri de bunun içindedir. “Dünya İlkesi” ile varılan sonuç kısaca şudur: Dünya, canlılar için seçilmiş özel bir alandır. Bu alan, Tanrı’nın canlılar yaratmak suretiyle sanatını, gücünü sergileme alanıdır. Dünya’da akıllı bir varlık olan insanın gözlemci olarak bulunması, bu serginin sebeplerinden sadece birisidir. İnsanın yanı başında bu kadar çok çeşitli canlıların var olması bir açıklamaya muhtaçtır. Bunlar, insanın varlığı için gerekli şartları gözlemlemesiyle açıklanamaz. Çünkü bunlar olmadan da insan var olabilirdi. Özellikle bitkisiyle hayvanıyla tüm canlılar, insanın “olmazsa olmaz” ihtiyaçlarının çok ötesinde; muhteşemliği, üstün bir sanatı ve kudreti göstermektedirler. Dünya İlkesi, bizi, İnsancı İlke’nin yöneldiği “olmazsa olmaz” şartların dışındaki “olmazsa olur” olguların olduğu geniş bir alana yönelmektedir. Bu alana İnsancı İlke’nin yöneldiği verilere ilaveten şunlar da girmektedir:

1- İnsan dışındaki diğer canlılar.

2- İnsanın yaşaması için “olmazsa olmaz” şartlardan olmayan, yaşam için gerekli minimumdan fazla olan insan vücudundaki yapılar (iki böbreğimizin veya bademciğimizin olması gibi).

3- Saydıklarımızın hepsinin tek bir gezegende (Dünya’da) toplanması.

Dünya İlkesi’nin en önemli özelliği; İnsancı İlke’ye atıfla, insanın, kaçınılmaz olarak kendisini var eden koşulları gözlemlemesindeki “seçici özellik” vurgulanarak, bunun, tasarımın aleyhinde kullanılmasına karşı, bu itiraza ta-kılmayan bir cevap niteliğinde olmasıdır. Dünya İlkesi’nin bakışının yöneldiği

tasarımlar inayet delili, teleolojik delil gibi başlıklarda ele alınanlardan farklı değildir. Fakat Dünya İlkesi, İnsancı İlke'ye gelen itirazları savuşturarak tasarım delilini desteklemektedir ve geniş bir alanı ifade eden “insan varlığı açısından olmazsa olur” tasarımların da önemini göstermektedir.

Ayrıca Dünya İlkesi'nin diğer önemli bir yanı, olasılık hesaplarının sadece Dünya alanı içinde yapılmasını gerektirmesidir. Çünkü artık insanın varlığını zorunlu kılan şartlar odak noktası değildir, burada soru “Ne oluyor da bu kadar çok farklı özellikli birçok canlı türü tek bir gezegende yan yana bulunmaktadır” şeklindedir. Bu yüzden, odaklanılan, bu Dünya'nın içinde bu kadar farklı özelliği olan bu kadar çok türün bir arada olması olduğu için Dünya'daki olasılık kaynaklarının bunları tesadüfen çıkartmaya gücünün yetip yetmeyeceği ele alınmaktadır. Amacımız, Dünya İlkesi'nin, bakışlarımızı Dünya içine çevirdiğini, Dünya'daki yanı başımızda gözlemlediğimiz canlılardan hareketle, bunların üstün bir kudret ve bilinçle tasarımılandığının temellendirilebileceğini göstermektir. Bazılarının sonsuz evrenler senaryolarını dile getirdiği bir dönemde, Dünya İlkesi, sonsuz evrenler var olsa bile, sonsuz evrenlerle ve hatta bu evrenin geri kalanıyla ilgilenmeden, bu Dünya'nın içinden tasarım delilini savunabileceğimizi göstermektedir.

Sonuç

Felsefe tarihinde binlerce yıldır savunulmuş olan tasarım delilinin, özellikle Hume ve Kant gibi filozofların bu delile getirdikleri eleştirilerle gözden düştüğü bir dönem yaşandı. Modern bilimin geçtiğimiz yüzyılda keşfettiği evrendeki hassas ayarlar, bu delilin yepyeni bir formatta savunulmasını ve geçmiş tarihsel dönemlerde mümkün olmayan şekilde matematiksel bir formatta ifade edilebilmesini sağladı. Bu delilin bu yepyeni formülasyonlarına ise Zayıf İnsancı İlke ve çok-evrenlere dayanan yaklaşımlarla karşı çıktı. Bu makalede, bu itirazların neden geçersiz olduğu, tasarım delilinin alternatifi tüm açıklamalardan daha rasyonel olduğu savunuldu. Tasarım deliline; birçok ayrı alandan gelen sayısız verilerin bir araya gelmesiyle neticeye varmayı ifade eden “birleşmeli tümevarım” (consilience of induction) yöntemiyle ulaşılmaktadır.¹⁷ Ayrıca tasarım delilini; Tanrı'nın evreni bilinçle, kudretle, üstün bir sanatla yarattığını söyleyen teist görüşün alternatif görüş olarak sunulan natüralist-materyalist-ateist anlayıştan daha iyi bir açıklama olduğu “en iyi açıklama olarak çıkarım” (inference to the best explanation) metoduyla da anlaşıldığı için savunmaktayız.¹⁸

17 “Birleşmeli tümevarım” (consilience of induction) için bakınız: Menachem Fisch, *William Whewell Philosopher of Science*, Oxford University Press: Oxford 1991.

18 “En iyi açıklama olarak çıkarım” (inference to the best explanation) metodu güncel hayatta ve bilimde kullandığımız birçok akıl yürütmenin temelinde vardır; bu yaklaşım mevcut

ÖZ

ZAYIF İNSANCI İLKE VE ÇOK-EVRENLER İLE TASARIM KANITINA KARŞI ÇIKILABİLİR Mİ?

Modern fizik tarafından sağlanan veriler, evrende insan varlığını olanaklı kılan çok hassas ayarların bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu hassas ayarlar, tasarım argümanını desteklemek için veri olarak kullanılmıştır. Bu argümana karşı, zayıf insanı ilke ile, insanın kendi varlığını olanaklı kılan koşulları gözetmesinde hiçbir sürprizin olmadığı ve çoklu evrenler yaklaşımı ile de evrende insan türünün varlığının mümkün olması için birçok mümkün evrenlerin ve koşulların olduğu ileri sürülmüştür; buna göre bu hassas ayarların tasarım kanıtını doğrulacağı sonucunu çıkarmak yanlıştır. Bu makalede tasarım argümanının zayıf insanı ilke ve çoklu evrenler anlayışının birlikteliği ile çürütülemeyeceği savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilim Felsefesi, Din Felsefesi, Tasarım Argümanı, İnce Ayar, İnsancı İlke, Çok-Evrenler.

ABSTRACT

IS IT POSSIBLE TO DEFEAT DESIGN ARGUMENT WITH WEAK ANTHROPIC PRINCIPLE AND MULTIVERSE?

The data obtained by modern physics proved there are very fine tunings that enable the existence of humankind in the universe. These fine tunings were used as data to support the design argument. Against this argument, with the Weak Anthropic Principle it is claimed that there is no surprise in mankind's observing the conditions which would enable his existence and with the multi-verse approach it is claimed that there are many other universes and conditions for the existence of mankind was possible in our universe; that is why it is wrong to conclude these fine tunings would result design argument. In this article, it will be argued that it is not possible to defeat the design argument with the combination of the Weak Anthropic Principle and multi-verse.

Key Words: Philosophy of Science, Philosophy of Religion, Design Argument, Fine-Tuning, Anthropic Principle, Multiverse.

KAYNAKLAR

- Barrow, John-Frank Tipler, *The Anthropic Cosmological Principle*, Oxford University Press: Oxford 1996.
- Borde, Arvind-Alexander Vilenkin, "Eternal Inflation and The Initial Singularity," *Physical Review Letters*, 72, 1994.
- Carter, Brandon, Large Number Coincidences and the Anthropic Principle in Cosmology, Ed: John Leslie, *Physical Cosmology and Philosophy*, Macmillan Publishing: New York 1990.
- Craig, William Lane, *Kalam Cosmological Argument*, Wipf and Stock Publishers: Eugene 1979.
- Craig, William Lane-Quentin Smith, *Theism, Atheism and Big Bang Cosmology*, Clarendon Press: Oxford 1995.
- Collins, Robin, "Tanrı, Tasarım ve İnce Ayar," *Allah, Felsefe ve Bilim*, Ed: Caner Taslaman ve Enis Doko, İstanbul Yayınevi: İstanbul 2013.
- Davies, Paul, *The Accidental Universe*, Cambridge University Press: Cambridge 1982.
- Dembski, William A., *Infinite Universe or Intelligent Design*, Accelerating Change Conference at Stanford University, www.designinference.com, 13 Eylül 2003.
- Dembski, William A., "Üçüncü Tür Açıklama: Bilimlerdeki Zeki Tasarım Kanıtlarının Saptanması," çev. Orhan Düz, *Tasarım*, Gelenek Yayınları: İstanbul 2004.
- Fisch, Menachem, *William Whewell Philosopher of Science*, Oxford University Press: Oxford 1991.
- Leslie, John, "Anthropic Principle, World Ensemble, Design," *American Philosophical Quarterly*, 19, 1982.
- Leslie, John, *Universes*, Routledge: New York 1989.
- Linde, Andrei, "Chaotic Inflation," *Physics Letters*, 129, 1983.
- Lipton, Peter, *Inference to the Best Explanation*, Routledge: Londra 2001.
- Ross, Hugh, *The Creator and the Cosmos*, Navpress: Colorado 1993.
- Swinburne, Richard, *The Existence of God*, Clarendon Press: Oxford 1991.
- Swinburne, Richard, *Tanrı Var mı?*, Çev: Muhsin Akbaş, Arasta Yayınları: Bursa 2001.
- Taslaman, Caner, *Big Bang ve Tanrı*, İstanbul Yayınevi; İstanbul 2003.
- Tyron, Edward "Is The Universe a Vacuum Fluctuation," *Nature*, 246, 1973.
- Isham, Cristopher, "Creation of The Universe as a Quantum Process," Ed: R.J. Russell, W.R. Stoeger-G.V. Coyne, *Physics, Philosophy and Theology*, Vatican Observatory: Vatikan 1988.